

ФІЛОСОФСЬКА ГЕРМЕНЕВТИКА ЯК НАУКОВИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІЙНИХ ТЕКСТІВ

Петро ГУСАК, Ph.D., к.ф.н., кафедра філософії Українського Католицького Університету (Львів, Україна)

E-mail: husak@ucu.edu.ua

"Богословские размышления" № 21, 2018: 152-157

DOI: 10.29357/2521-179X.2018.21.10

Анотація: Змісти, присутні в біблійних текстах, є *даними*, доступними для раціонального пізнання, й тому – об'єктом *філософської герменевтики* текстів як таких. Беручи до уваги понадчасовий тип існування текстів, дослідник прагне дізнатися, "як воно властиво є", виходячи з *прямого значення тексту* й спираючись на філологічний факт, що *слова* мають своє первісне значення, яке вірно відображає *речі* і *змісти дійсності*. Раціональна рефлексія чинить об'єктом дослідження традицію "самого такого тлумачення текстів" та вислови авторитету, виходить за їх рамки та перевіряє їхню беззакидність. Така перевірка є "розумною службою" (пор.: Рим 12, 1): використанням рефлексивної здатності розуму, який належить до особовості людини як образу Божого.

Ключові слова: тексти як дані, раціональне пізнання, пряме значення, стани речей у дійсності, змістовна єдність, герменевтичне коло, мотивація текстуальних формулювань, раціональна рефлексія, традиція, авторитет, критика ідеології, розумна служба.

Abstract: Contents, present in biblical texts, are *data*, accessible to rational knowledge, and hence – object of *philosophical hermeneutics* of texts as such. Taking into account the supra-temporal way of existing of texts, a researcher is akin to know, "how it is indeed", coming out of the *direct meaning of text*, and basing on the philological fact, that *words* have their primary meaning, which correctly reflects *things* and *states of affairs* in reality. A rational reflection makes to its research' object the tradition of "exactly such interpretation of texts" and spellings of authorities, goes beyond their frames and checks them on their unimpeachability. Such checking is a "reasonable service" (cf.: Rom 12, 1): usage of the reflexive ability of reason, which belongs to human personhood as image of God.

Key words: texts as data, rational knowledge, direct meaning, states of affairs in reality, content's unity, hermeneutical circle, motivation of textual formulations, rational reflexion, tradition, authority, critics of ideology, reasonable service.

Старозавітний Юдаїзм та сучасне Християнство мають до певної міри спільне *Священне Писання* (спільні з Юдаїзмом тексти – “Старий Завіт” – є для Християнства, так би мовити, “першою частиною” всього Писання), в якому викладені підстави для зв’язку з трансцендентним Надприродним, правила культового поклоніння Йому, а також – змісти про саму людину, її походження, природу й актуальний (як на час написання текстів, так і понадчасовий) стан та моральні принципи, норми і правила, якими людина *повинна* у цьому зв’язку керуватися.

Оскільки згадані змісти, присутні в біблійних текстах, є *даними*, доступними для раціонального пізнання, осмислення й сприйняття, й тому, як і всякі інші дані, можуть стати об’єктом суто філософського розгляду. (Сприйняття вірою вже передбачає як раціональну природу того, хто вірить, так і – принаймні часткове – раціональне пізнання й осмислення змістів віри. Це було показано багатьма дослідниками в інших контекстах. Див. наприклад: Св. Ансельм Кентерберійський. Прослогіон, або енцикліку папи Івана Павла II “Віра і розум”, 14.09.1998). Такий розгляд зветься *філософською герменевтикою*, зрозумілою як мистецтво тлумачення, вияснення і перекладу текстів як таких. (Оскільки переклад є теж тлумаченням, тільки в іншій мові, то він – подвійне вияснення, яке передбачає розуміння змісту у вихідній мові) тексти – тобто, *текст* в цілому теж є *данім*. Тому, слідуючи за гаслом раннього (до 1903 року) *Едмунда Гуссерля*: “Назад до самих речей!”, потрібно неупереджено (*sine ira et studio*, згідно з висловом римського історика Корнелія Таціта) підходити до “речей”, тобто, до тексту як до *даного*, й досліджувати, *що* він, властиво, говорить. Це повинно бути провідною ідеєю філософського підходу до Біблії: хоча дослідники текстів та біблісти багаторазово досліджували Біблію й написали про неї вартісні твори, потрібно їх належно оцінити, але водночас облишити й підійти до тексту наново. При цьому необхідно визнати те, що є об’єктивно добрим і правильним (природу людини, її цілісність, її богообразність, об’єктивно чинний зміст моральних норм...), а з іншого боку – вияснити те, що об’єктивно мало часово чи територіально обмежену чинність: такий підхід, власне, й означає дійти “до самих речей”, до їхньої істинності – *wie es eigentlich gewesen war* (нім.: “Як воно властиво було” – афористичний вислів німецького історика Леопольда фон Ранке, 1795 – 1886), чи, точніше – беручи до уваги понадчасовий тип існування та чинність текстів взагалі, а тим паче біблійних текстів – *wie es eigentlich ist* (нім.: “Як воно властиво є”). І якщо принцип: “*Любити правду всю і у всьому!*” (*Diligere veritatem omnem et in omnibus!* – гасло Міжнародної академії філософії в Князівстві Ліхтенштайн) повинен бути керівним для кожного дослідника, то він застосовний і до дослідження священних текстів. Таким чином, започаткована згаданим гаслом раннього Едмунда Гуссерля *реалістична феноменологія*, будучи застосованою до текстів як до *даних*, стає *філософською герменевтикою* як методом дослідження. (Реалістична феноменологія, яка зберігає свою неперервність через Геттінгенський філософський гурток, Зальцбурзький філософський гурток довкола Бальдуїна Шварца аж до Міжнародної Академії Філософії у Князівстві Ліхтенштайн і філософського гуртка Українського Католицького Університету у Львові, стверджує, що феномени (“явища”) даних певного типу (так званих “необхідних сутностей”) є самоодкровенням буття, тобто,

вони представляють дані такими, якими вони за своєю суттю є, і при їхньому пізнанні помилка виключена).

Як вихідне дане, потрібно розглядати передовсім *пряме значення тексту* (“буквальне”, “дослівне”), спираючись на філологічний факт, що *слова* (лексеми і семеми) мають своє первісне значення (прикладом є словники, де на кожному позицію – на кожне слово – подане “семантичне поле”: парадигма значень, яка може бути й широкою, але вона обмежена: *не довільна*), що вони опосередковано через логічний рівень *понять* первісно й вірно відображають *речі та змісти дійсності*, як і *речення* на рівні мови – так само опосередковано через логічний рівень суджень відображають *стани речей у дійсності*. (Ось як про це говорить *Йорг Шрайтер*: “Стосовно значень слів ... вважалося ..., що їх не слід плутати з психічними пережиттями, з психічним змістом свідомості, наприклад, з представленнями, які виникають та відбуваються, як тільки людина вимовляє слово. Виходячи з цих правильних міркувань, *Гуссерль* дійшов висновку, що значення мусить бути чимось суттєвим, – “узгодженням, відповідним до сутності”, яке потрібно розуміти структурно. І тільки тому, що суб’єкт наділений здатністю до такого узгодження, є можливими всезагальність, об’єктивність та значення”¹. Це стосується також і тексту як змістовної (сислової) єдності (англ.: *meaning unit*, гр. *перикопі* (“перикопа”), або ж *пароціа* (“паремія” – вибраний текст для богослужбових читань) в літургійному слововжитку), тобто сукупності речень, об’єднаних спільною смисловою темою, яка відображає тематичну ситуацію – реальну, або, принаймні, можливу. (У цей спосіб існує надія розірвати так зване “герменевтичне коло”, згідно з яким ціле отримує свій сенс із частин, а частини – щойно завдяки цілому: на противагу до думки *Фрідріха Шляєрмахера*, котрий вважав, що так зване “герменевтичне коло” завжди існуватиме, та відкидав як помилковий будь-який догматичний Канон, який би визначав інтерпретацію Святого Письма у світлі того чи іншого церковного вчення й так міг би це коло розірвати. З подібних підстав *Шляєрмахер* відкидав алегоричну інтерпретацію, яка припускає існування якогось невластивого змісту також і в текстах, що не є притчами чи особливими літературними жанрами, бо нею відкриваються двері для довільності чи сваволі герменевта: адже таким чином з усякого тексту можна “вчитати” будь-що.² Згідно зі *Шляєрмахером*, неможливо наперед канонічно визначити, як потрібно інтерпретувати цю чи інші книги Біблії. Тому розуміння мусить певним чином рухатися по колу, намагаючись витлумачити ціле з частин, а частини – на тлі та в рамках цілого. Через те, розуміння ніколи не доходить до вичерпного завершення: воно є постійним поглибленням.³ *Шляєрмахер* мав би тут слухність, якщо б ішлося про дійсно *свавільну* інтерпретацію. Певний вихід зі ситуації пропонувало би твердження Учительського Уряду Католицької Церкви (Магістеріуму), згідно з яким не будь-який інтерпретатор, а Церква, у якій присутній Святий Дух, має право інтерпретувати Святе Письмо. Відповідно, католицька інтерпретація була

¹ Jörg Schreiter, *Hermeneutik – Wahrheit und Verstehen* (Berlin: Akademie-Verlag, 1988), 125. (Переклад мій – П.Г.).

² Hans Ineichen, *Philosophische Hermeneutik* (Freiburg/München: Verlag Karl Alber, 1991), 122.

³ Schreiter, *Hermeneutik*, 90.

б єдино правильною, тому що Святий Дух не може помилятися. На практиці ж це завжди конкретні, уповноважені Магістеріумом біблісти, які розпрацьовують тлумачення, а потім їхні результати Магістеріум (наприклад, *Конгрегація у справах віровчення*) або потверджує, або відкидає. Праця конкретних біблістів привносить в інтерпретацію, помимо дії Святого Духа, відчутний людський елемент).

Всі подальші значення слів, речень і тексту – “речеве” (духовне, містичне, метафоричне та алегоричне), “достосоване” (аналогічне) та “виснуване” (як результат логічних висновків з буквальных текстів) – можливі тільки тоді, коли пряме значення має сенс, а не є беззмістовним набором фонем чи графем. (Поділ значень тексту на “буквальне”, “речеве”, “достосоване” й “виснуване” взято із: “Загальні відомості про Біблію”⁴). Як допоміжний засіб, можна застосовувати там, де це потрібно, *етимологічний аналіз* імен і топонімів, тому що деколи лише він допомагає збагнути первісну дійсність, зрозуміти мотивацію текстуальних формулювань, а побічно – визначити культурний контекст і час появи тексту.

Віруючі християни усвідомлюють, що згідно з вченням Церков біблійні тексти містять Боже Об’явлення і є Святим Письмом, а отже – богонатхненними. Тому в дослідженні є необхідним належний та обережний підхід до досліджуваних текстів. Однак, виходячи з філософської позиції, необхідно дистанціюватися від їхньої богонатхненності (адже питання богонатхненності належить не до компетенції філософії, а до сфери богословських досліджень), й піддати філософсько-герменевтичному дослідженню їхню “людську сторону”, записану людською мовою (разом з особливостями їх стилю і форми та намірами їхніх людських авторів). Або, виражаючись по-філософськи: Потрібно методологічно “винести за дужки” питання богонатхненності біблійних текстів. Такий методологічний прийом відіграє функцію, подібну до тієї, що її має відомий картезіанський сумнів у “Метафізичних розмислах”. Як і в *Рене Декарта*, він не є виразом світоглядного скептицизму дослідника, а лише допоміжним засобом для віднаходження істини: бо інакше, підхід з позиції віри до тексту як до *a priori* богонатхненого формує наперед поставу читача, спонукаючи його інтерпретувати текст у традиційному, поширеному в християнських колах, тобто, практично наперед визначеному сенсі, й особливо – просто пропускати чи полишати поза увагою “незручні” місця (приклад: “Месіяньський текст” з Іс 11: читають Іс 11, 1-9 і не читають “незручний” текст Іс 11, 10-16), наприклад, при виборі “паремій” для літургійних цілей. (У сенсі історичного “перенесення себе” в ситуацію первісного читача це означає: потрібно поставити себе, наприклад, у становище неініційованого в єврейській синагогальний культ грека з Александрії, з дофілонівських часів, який бере до рук Біблію у Перекладі Сімдесятьох (Септуагінту), читає і намагається зрозуміти). Водночас, потрібно пам’ятати, що кожна істина й кожна справжня цінність свідчать про “переможну метафізичну дійсність”⁵, й також і як філософи, дослідники повинні

⁴ *Святе Письмо Старого та Нового Завіту*. Повний переклад о. Івана Хоменка, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами [*Holy Scripture of the Old and New Testament*. A full translation, done by Rev. Ivan Khomenko according to the original Hebraic, Aramaic and Greek texts] (Madrid: Editorial Verbo Divino, 1990), XI.

⁵ Дітріх фон Гільдебранд, *Етика* [Dietrich von Hildebrand, *Ethics*] (Львів: Вид. УКУ, 2002), 151; 157.

бути готові визнати, що “усякий досконалий дар згори сходить від Отця світла” (Як. 1, 17). Однак, таке визнання можливе тільки *a posteriori*, тобто, тільки після проведеного дослідження.

Згідно з *Юргеном Габермасом*, сила раціональної рефлексії (а саме нею є за своєю суттю філософський підхід до Біблії) може вчинити об’єктом дослідження також і традицію (наприклад, традицію *саме такого* тлумачення біблійних текстів, відповідно, у Християнстві та Юдаїзмі, або тій чи іншій християнській конфесії), вийти поза її рамки та перевірити її беззакидність.⁶ Так само й з *авторитетом*, який офіційно тлумачить біблійні тексти, й тлумачення якого вірні повинні приймати “у п слусі віри” (див.: *Lumen gentium*, 25; Катехизм Католицької Церкви, §§ 890-892): Навіть якщо справжній авторитет виводить свої повноваження із історично неперервного стосунку до Бога чи до засновника традиції, й на тій підставі може бути більш знаючою й компетентнішою інстанцією з ширшим поглядом на речі, то і його висловлювання можуть стати об’єктом рефлексії й бути перевіреними згідно із зовнішньою до нього нормою⁷, наприклад, згідно із об’єктивною ціннісною шкалою добра і зла. — Тільки так узагалі можливо відрізнити справжній авторитет від фальшивого, який неслухно присвоює собі цю гідність. (Тут постає дилема: 1. Або біблійні тексти — “герметичні” (в сенсі езотеричних трактатів Гермеса Трісмегіста) і є якесь “еклезіальне тіло”, наприклад, Магістеріум чи рада пасторів (οί ἔσο), яке має право їх читати, а “назовні” (εἰς ἔξω) видає тільки доктринальні твердження; або: 2. Ці тексти широкодоступні і їх може брати до рук невоцерковлена/неініційована людина, яка вмє читати, а читання (*перше* читання) вже є інтерпретацією). Таким чином, філософська герменевтика піддає критиці кожен світогляд, який став *ідеологією*, й або цілком забороняє піддавати рефлексії свої змісти (такими є тоталітарні ідеології), або допускає рефлексію лише в обмеженій мірі, дозволяючи своїм adeptам рефлектувати тільки в наперед заданих рамках обов’язкової системи поглядів, однак пізнавальний вихід зі самої системи з наміром піддати рефлексії її як ціле й перевірити істинність та зрозумілість її засновків вважається таким, що заслуговує на покарання і/або викликає погрози⁸, наприклад, накладення внутрішньоцерковних канонічних санкцій. Врешті, рефлексивна перевірка авторитетних висловів є *λογικῆ λατρεία* (гр.: розумною службою) — “Богослужінням, яке узгоджується з вічним Словом та нашим розумом (пор.: Рим 12, 1)”⁹, бо здатність до рефлексії є одним із аспектів розуму, який у свою чергу належить до особовості людини як образу Божого, й тому ним можна і потрібно користуватися.

⁶ Jürgen Habermas, *Zu Gadamer’s “Wahrheit und Methode”*, in: *Theorie-Diskussion Hermeneutik und Ideologiekritik. Mit Beiträgen von Karl-Otto Apel, Claus v. Bormann, Rüdiger Bubner, Hans-Georg Gadamer, Hans-Joachim Giegel, Jürgen Habermas* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1980), 47-48.

⁷ Habermas, *Zu Gadamer’s “Wahrheit und Methode”*, 48-49.

⁸ Habermas, *Zu Gadamer’s “Wahrheit und Methode”*, 51-53.

⁹ Benedikt XVI, *Ansprache im Treffen mit den Vertretern aus dem Bereich der Wissenschaften an der Universität Regensburg*, 12.09.2006 (http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060912_university-regensburg_ge.html).

БІБЛІОГРАФІЯ

Гільдебранд, Дітріх фон, *Етика* [Hildebrand, Dietrich von, *Ethics*]. Львів: Вид. УКУ, 2002.

Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад о. Івана Хоменка, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами [*Holy Scripture of the Old and New Testament*. A full translation, done by Rev. Ivan Khomenko according to the original Hebraic, Aramaic and Greek texts]. Madrid: Editorial Verbo Divino, 1990.

Benedikt XVI, *Ansprache im Treffen mit den Vertretern aus dem Bereich der Wissenschaften an der Universität Regensburg*, 12.09.2006. http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060912_university-regensburg_ge.html

Habermas, Jürgen, *Zu Gadamer's "Wahrheit und Methode"*, in: *Theorie-Diskussion Hermeneutik und Ideologiekritik. Mit Beiträgen von Karl-Otto Apel, Claus v. Bormann, Rüdiger Bubner, Hans-Georg Gadamer, Hans-Joachim Giegel, Jürgen Habermas*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1980.

Ineichen, Hans, *Philosophische Hermeneutik*. Freiburg/München: Verlag Karl Alber, 1991.

Schreier, Jörg, *Hermeneutik — Wahrheit und Verstehen*. Berlin: Akademie-Verlag, 1988.

BIBLIOGRAPHY

Hildebrand, Dietrich von, *Etyka* [Hildebrand, Dietrich von, *Ethics*]. Lviv: Vyd. UCU, 2002.

Sviāte Pys'mo Staroho ta Novoho Zavitu. Povnyĭ pereklad o. Ivana Khomenka, zdiisnenyĭ za oryhinalnymy iēvreiś'kymy, aramiĭs'kymy ta hretśkymy tekstamy [*Holy Scripture of the Old and New Testament*. A full translation, done by Rev. Ivan Khomenko according to the original Hebraic, Aramaic and Greek texts]. Madrid: Editorial Verbo Divino, 1990.

Benedikt XVI, *Ansprache im Treffen mit den Vertretern aus dem Bereich der Wissenschaften an der Universität Regensburg*, 12.09.2006. http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060912_university-regensburg_ge.html

Habermas, Jürgen, *Zu Gadamer's "Wahrheit und Methode"*, in: *Theorie-Diskussion Hermeneutik und Ideologiekritik. Mit Beiträgen von Karl-Otto Apel, Claus v. Bormann, Rüdiger Bubner, Hans-Georg Gadamer, Hans-Joachim Giegel, Jürgen Habermas*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1980.

Ineichen, Hans, *Philosophische Hermeneutik*. Freiburg/München: Verlag Karl Alber, 1991.

Schreier, Jörg, *Hermeneutik — Wahrheit und Verstehen*. Berlin: Akademie-Verlag, 1988.